

Reykjavíkurborg
Skóla- og frístundasvið

Skýrsla starfshóps um aðgerðaáætlun gegn rasisma í skóla- og frístundastarfi

Humanæ – Angelica Dass

Desember 2022

Efnisyfirlit

Hlutverk og verkefni starfshópsins.....	3
Hugtök og skilgreiningar.....	4
Kynþáttahyggja/rasismi (e. racism).....	4
Fordómar (e. prejudices).....	4
Hatursorðræða (e. hate speech).....	4
Lög og stefnur.....	5
Verklag í leikskólum, grunnskólum og frístundastarfi.....	5
Tillögur starfshópsins	5
Tillaga 1. Fræðsla.....	6
Tillaga 2. Sýnileg stefna gegn rasisma	6
Tillaga 3. Viðbrögð við kynþáttafordómum.....	6
Tillaga 4. Viðbrögð við rasisma af ásetningi með tilliti til aldurs og þroska	7
Tillag 4. Viðbrögð við haturstjáningu	7
Tillaga 5. Skráning.....	7
Aðgerðir gegn rasisma í skóla- og frístundastarfi.....	8

Hlutverk og verkefni starfshópsins

Starfshópur um aðgerðaáætlun gegn rasisma í skóla- og frístundastarfi

Á 228. fundi skóla- og frístundaráðs þann 22. mars 2022 var lögð fram og samþykkt eftirfarandi breytingartillaga skóla- og frístundaráðs við tillögu fulltrúa Sósíalístaflokks Íslands um aðgerðaráætlun gegn rasisma í skóla- og frístundastarfi: „Skóla- og frístundasviði er falið að vinna aðgerðaáætlun gegn rasisma í skóla- og frístundastarfi Reykjavíkurborgar. Hún verði nýtt þegar rasísk atvik eiga sér stað í skólaumhverfinu og verði jafnframt vegvísir fyrir þá fræðslu og símenntun sem þarf að eiga sér stað innan skólasamfélagsins. Markmiðið með aðgerðaáætluninni er að skýrir verkferlar séu til staðar um hvernig skuli bregðast við rasískum atvikum svo það lendi ekki á börnum eða foreldrum þeirra að bregðast við kynþáttafordómum og kynþáttahyggju í skólaumhverfinu. Aðgerðaáætlunin nái til skóla- og frístundastarfs í leikskólum, grunnskólum, frístundaheimilum og félagsmiðstöðvum og tryggi að ekkert í starfinu sé útilokandi fyrir börn og ungmenni sem t.d. eru með dökkan húðlit. Tryggt verði að allt starfsfólk og stjórnendur fái reglulega fræðslu um þessi málefni“. Í kjölfar þessarar samþykktar var settur af stað starfshópur sem samkvæmt erindisbréfi (sjá fylgiskjal nr. 1) fékk það hlutverk að útbúa aðgerðaáætlun gegn rasisma í skóla- og frístundastarfi Reykjavíkurborgar. Starfshópnum er ætlað að skýra verkferla og viðbrögð við kynþáttafordómum og kynþáttahyggju í skóla og frístundastarfi.

Hlutverk og helstu verkefni:

- Vinna að verklagsreglum um viðbrögð við rasískum ummælum, skrifum og/eða hegðun hjá börnum og starfsfólki í skóla- og frístundastarfi.
- Koma með tillögur að fræðsluefni og verkfærum fyrir öll skólastig og í frístundastarfi fyrir börn og ungmenni.
- Koma með tillögur að fræðsluefni fyrir starfsfólk skóla- og frístundasviðs um hugtakanotkun, orðræðu og fræðslu um fjölbreyttan hóp fólks með ólíkan tungumála- og menningarbakgrunn.

Fulltrúar í starfshópnum voru:

Dagbjört Ásbjörnsdóttir, verkefnastjóri fjölmennningar hjá Miðju máls og læsis (formaður)

Aleksandra Kozimala, verkefnastjóri fjölmennningar hjá Miðju máls og læsis

Helga Ágústsdóttir, verkefnastjóri Miðju máls og læsis

Sulakshna Kumar, fulltrúi leikskólakennara, leikskólakennari í Ævintýraborgum

Fe Galicia Isorena, fulltrúi grunnskólakennara, kennari í Fellaskóla

Ása Kristín Einarsdóttir, fulltrúi frístundamiðstöðva, forstöðumaður í Tónabæ

Jasmina Vajzovic Crnac, leiðtogi Alþjóðateymis Velferðarsviðs

Muhammed Emin Kizilkaya, verkefnastjóri á Mannréttinda- og lýðræðisskrifstofu

Þráinn Hafsteinsson, forstöðumaður félagsstarfs Velferðarsviðs

Starfshópurinn starfaði frá september til desember 2022 og fundaði átta sinnum á tímabilinu. Fulltrúar starfshópsins funduðu með Antirasistum og fulltrúum frá Ofbeldisvarnarskólanum. Skýrslan var einnig send hagsmunaaðilum til umsagnar og skiluðu fulltrúar Félag starfsfólks í frítímapjónustu, Félag stjórnenda leikskóla, Félag leikskólakennara og Félag skólastjórnenda í Reykjavík. Ekki barst umsögn frá Félagi grunnskólakennara.

Hugtök og skilgreiningar

Í allri umræðu um fjölmenningu, fordóma og hatursorðræðu er mikilvægt að hafa sameiginlegan skilning á þeim hugtökum sem við notum. Hér að neðan verður rætt um þrjú lykilhugtök í umræðunni um kynþáttahyggju (rasisma) en nánari hugtakalista er að finna í fylgiskjali 2.

Kynþáttahyggja/rasismi (e. racism)

Hin hefðbundna skilgreining á rasisma, eða kynþáttahyggju, felur í sér þá hugmynd að mannkynið skiptist í kynþætti, eða kynstofna, sem áberandi munur er á. Sá munur á að felast í eðlislægum eiginleikum sem eru álitnir náttúrulegir, eðlislægir og óbreytanlegir og eru notaðir til þess aðgreina einn kynþátt frá öðrum og greina með því á milli hins æðri kynþáttar og þeirra sem eru óæðri og litið er niður á. Einstaklingar eru fyrst og fremst metnir út frá þeim kynþætti sem þeir tilheyra og þeim einkennum sem rasistar telja hópinn hafa. Slík flokkun á mannkyninu í kynþætti er gölluð. Rannsóknir hafa sýnt fram á að mannkynið er eitt kyn og skiptist ekki í kynstofna eða kynþætti enda eru allir einstaklingar með svipaða líffræðilega eiginleika þó vissulega megi finna fjölbreytni í húðlit, útliti og hegðun. Á meðal þekktustu birtingarmynda rasisma eru fordómar vegna húðlitar, sem birtast til dæmis sem niðurlægjandi ummæli og uppnefni sem tengjast húðlit (www.aev.is).

Fordómar (e. prejudices)

Fordóma má finna hjá hverjum og einum óháð kyni, aldri, uppruna, menningu eða stöðu. Fordómar eru lærðir og þeim getur verið erfitt að breyta og því mikilvægt að sporna gegn þeim strax í barnæsku. Börn sem alast upp í samfélögum þar sem mikið er um fordóma eru mjög líkleg til að tileinka sér þá fordóma sem þar eiga sér stað. Skilgreining Páls Skúlasonar (Pælingar 2, 1989) á fordómum er að fordómar séu „staðhæfing eða skoðun sem við trúum og látum hugsun okkar stjórnast af án þess nokkurn tíma að draga þessa staðhæfingu eða skoðun í efa eða gagnrýna hana.“ Kristján Kristjánsson (Hugur, 1992) skilgreinir fordóma sem „dóm sem er felldur um einstaklinga eða hópa fólks án þess að einstaklingur hafi kynnt sér réttmæti og rök máls af sanngirni og því hafa þeir sem hafa fordóma ekki góðar ástæður fyrir skoðunum sem felast í dómnum.“ Fordómar hafa mismunandi birtingarmyndir og geta þeir verið sýnilegir og ósýnilegir, beinir og óbeinir. Að sýna fyrirlitningu í framkomu eða orðalagi, að hunsa einstakling eða veita honum lélegri þjónustu, t.d. vegna uppruna, eru dæmi um birtingarmyndir fordóma. Fordómar byggja yfirleitt á staðalímyndum sem hafa myndast í samfélaginu og beinast yfirleitt gegn einstaklingum eða hópum sem sá sem er með fordómuna þekkir ekki, enda má rekja uppruna flestra fordóma til fáfræði (www.aev.is).

Hatursorðræða (e. hate speech)

Hatursorðræða er flókið hugtak og ekki er til nein ein alþjóðlega viðurkennd skilgreining eða skilningur á því. Ráðherraráð Evrópuráðsins byggir á eftirfarandi skilgreiningu: *Öll tjáning sem dreifir, hvetur til, stuðlar að eða réttlætir kynþáttahatur, útlendingahatur, gyðingahatur eða annars konar hatur sem byggist á umburðarleysi, þar á meðal umburðarleysi sem er tjáð með herskárri þjóðernisstefnu eða þjóðhverfum sjónarmiðum, mismunun og fjandskap gegn minnihlutahópum, farandverkafólki og fólki af erlendum uppruna (Mannréttindaskrifstofa Íslands, 2013).* Hatursorðræða elur á fordómum og hatri og getur ýtt undir jaðarsetningu og mismunun einstaklinga og hópa fólks. Hatursorðræða getur verið undanfari hatursglæpa og getur ýtt undir þess konar ástand í samfélögum að ákveðnir hópar fólks eru lítilsvirtir og mismunun þeirra almennt viðurkennd. Þannig getur

hatursorðræða orðið til þess að brotið er á mannréttindum einstaklinga og hópa. Í alvarlegustu tilvikunum leiðir það til samfélagsrofs (www.aev.is)

Lög og stefnur

Skóla- og frístundasvið ber að vinna eftir lögum og stefnum sem byggja þar á meðal á aðalnámskrá beggja skólastiga, starfsskrá frístundamiðstöðva og stefnur Reykjavíkurborgar og alþjóðlegum sáttmála. Hér að neðan verða þeir helstu nefndir:

Lög um grunnskóla ([91/2008: Lög um grunnskóla | Lög | Alþingi \(althingi.is\)](#))

Lög um leikskóla ([90/2008: Lög um leikskóla | Lög | Alþingi \(althingi.is\)](#))

Reglugerð um ábyrgð og skyldur aðila skólasamfélagsins í grunnskólum <https://island.is/reglugerdir/nr/1040-2011>

Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna ([Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna \(barnasattmali.is\)](#))

Gildandi lög og reglur um hatursorðræðu ([hatursordraeda-yfirlit-yfir-gildandi-log-og-reglur-abendingar-til-framtidar.pdf \(humanrights.is\)](#))

Aðalnámskrá leikskóla ([Aðalnámskrá leikskóla \(stjornarradid.is\)](#))

Aðalnámskrá grunnskóla ([Aðalnámskrá Grunnskóla \(adalnamskra.is\)](#))

Starfsskrá frístundamiðstöðva ([starfsskra fristundamidst 2015-lores.pdf \(reykjavik.is\)](#))

Stefna um frístundaþjónustu í Reykjavík

https://reykjavik.is/sites/default/files/sfs_fristundastefna_2017_web.pdf

Menntastefna Reykjavíkurborgar ([Menntastefna Reykjavíkurborgar](#))

Mannréttindastefna Reykjavíkurborgar ([Mannréttindastefna Reykjavíkurborgar \(reykjavik.is\)](#))

Heimurinn er hér - stefna skóla- og frístundasviðs Reykjavíkur um fjölmennningarlegt skóla- og frístundastarf ([fjолmenningarstefna uppsett 1.pdf \(reykjavik.is\)](#))

Aðgerðaráætlun í mannréttinda- og lýðræðismálum

([oktober 2021 adgerdaraetlun 2019 til og med 2022.pdf \(reykjavik.is\)](#))

Aðgerðaráætlun Ofbeldisvarnarnefndar ([adgerdaraetlun gegn ofbeldi.pdf \(reykjavik.is\)](#))

Lýðheilsustefna Reykjavíkurborgar <https://reykjavik.is/sites/default/files/2021-10/HeilsuborginReykjavi%CC%81k Ly%CC%81%C3%B0heilsustefna Lokaskjal 11-10-2021.pdf>

Verklag í leikskólum, grunnskólum og frístundastarfi

Á starfsstöðum skóla- og frístundasviðs eru skýrar verkreglur um eineltismál, jafnréttisáætlun og viðbrögð við hegðunarfrávikum. Í leikskólum Reykjavíkur er finna [jafnréttisáætlun](#), [áfallaáætlun](#) og [eineltisáætlun](#). Í grunnskólum Reykjavíkur er að finna [móttökuáætlun](#), [áfallaáætlun](#), [eineltisáætlun](#), [jafnréttis- og mannréttindaáætlun](#) og [forvarnarstefnu](#). Í frístundamiðstöðvum eru [verkferlar í starfi frístundaheimila](#) og [verkferlar í starfi félagsmiðstöðva](#). Hins vegar hefur skort skýrt verklag í kringum viðbrögð við rasisma. Rasísk viðhorf, ummæli og hegðun geta flokkast bæði sem einelti og/eða hegðunarfrávik en hvorugur flokkurinn nær almennilega utan um alvarleika og eðli rasisma. Útbúa þarf verklag í viðbrögðum við slíkri hegðun.

Tillögur starfshópsins

Tillaga 1. Fræðsla

- Að allir starfsmenn starfsstöðva skóla- og frístundasviðs fái reglubundna fræðslu um kynþáttafordóma og hatursorðræðu.
- Að fræðsla um fordóma með áherslu á kynþáttafordóma verði hluti af nýliðafræðslu starfsmanna í leikskólum, grunnskólum og frístundastarfi.
- Að starfsstöðvar bjóði foreldrum upp á fræðslu einu sinni á ári um fjölbreytileika, fordóma, kynþáttafordóma og hatursorðræðu.
- Að fræðslan nái til ólíkra hópa barna og nemenda eftir aldri:
 - Börn á leikskólaaldri þar sem áhersla er á fjölbreytileika og hugtakanotkun.
 - Börn á yngri stigi grunnskóla og á frístundaheimilum þar sem áhersla er á fjölbreytileika, hugtakanotkun og kynþáttafordóma.
 - Börn á mið- og unglingastigi og í starfi félagsmiðstöðva, þar sem áhersla er á fordóma, kynþáttafordóma og hatursorðræðu.
 - Fræðsla um Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna og fræðsla um miðlalæsi á öllum aldurstigum. Slík fræðsla styður við gagnrýna hugsun og færni til að lesa í fordómafulla tjáningu í umhverfinu.
- Hér eru tillögur að fræðslu sem mætti bjóða upp á:
 - „Antirasistar“ um rasisma, skólakerfið og viðhorf.
 - „Hvaðan ertu“ um hvítleika og forréttindablindu.
 - Mirra „Fordómar, rasismi, áskoranir og úrlausnir“ fyrir starfsfólk.
 - Að fá brúarsmiði, menningarmiðlara og starfsmenn með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn til að fræða um ólíka menningarheima.
 - Vertu nice frá Rauða krossinum.
 - Að útbúa fræðslumyndbönd í samstarfi við Menntastefnuvefinn.
 - Sema Erla Serdar um hatursorðræðu.
 - Barnaheill og Unicef um réttindi barna.

Tillaga 2. Sýnileg stefna gegn rasisma

- Að skóla- og frístundasvið móti sér stefnu til að sporna gegn rasisma sem öllum starfsstöðvum ber að framfylgja.
- Að verklag við rasískum ummælum, viðhorfum og hegðun megi nálgast á heimasíðum og öðrum samfélagsmiðlum starfsstöðva, ásamt tengdum vettvangi sbr. foreldrafélög o.fl.
- Að útbúin verði veggspjöld sem eru með skýr skilaboð gegn mismunun á grundvelli kynþátta í leikskólum, grunnskólum, á frístundaheimilum og í félagsmiðstöðvum til að tryggja sýnileika stefnunnar.
 - Í leikskólum, á yngri hópi grunnskólabarna og á frístundaheimilum yrði lögð áhersla á að tala um að orð bera ábyrgð. Fylgiskjal nr. 3. um fyrirmyndarverkefni.
 - Á mið- og unglingastigi grunnskóla og í félagsmiðstöðvum yrði lögð áhersla á skilgreiningu á hatursorðræðu. Fylgiskjal nr. 4 um fyrirmyndarverkefni.

Tillaga 3. Viðbrögð við rasískum viðhorfum, ummælum og/eða hegðun

- Að útbúið verði verklag um viðbrögð í leikskóla, grunnskóla, frístundastarfi og meðal starfsmanna þegar upp koma dæmi um rasisma – sjá tillögur um verklag í fylgiskjali 5.
- Rasismi getur birst á ótal vegu og hér eru nokkur dæmi:

- Þegar vísað er til einstaklinga eftir kynþætti frekar en nafni og persónueinkennum þegar það á ekki við.
 - Að segja að einstaklingur sé eins og kúkur á litinn.
 - Að alhæfa um hegðun vegna uppruna.
 - Að segja að einstaklingur líti út eins og api.
 - Að tala um einstakling sem er að læra íslensku sem mállausan.
 - Að draga ályktanir um fólk út frá klæðaburði sbr. að klæðast blæju.
 - Að tala um brúna barnið.
 - Að tala ensku við einstakling byggt á útlitslegum einkennum.
 - Að vera með óvelkomna snertingu á húð og hár.
- Verklag um viðbrögð við ómeðvituðum kynþáttahyggju þarf að taka mið af aldri barna og með hvaða hætti það getur snúið að starfsfólki.
 - Viðbrögð skulu fela í sér skýra afstöðu gegn rasískum viðhorfum, ummælum og hegðun meðal barna, ungmenna og starfsmanna.

Tillaga 4. Viðbrögð við rasískum viðhorfum, ummælum og/eða hegðun af ásetningi með tilliti til aldurs og þroska

- Að útbúið verði verklag um viðbrögð í leikskóla, grunnskóla, frístundastarfi og meðal starfsmanna þegar upp koma dæmi um fordóma eða fordómafulla hegðun. Sjá tillögur um verklag í fylgiskjali 5.
- Dæmi um fordóma er til dæmis;
 - Að nota „N-orðið“.
 - Að kalla einhvern „grjón“.
 - Að rita hatursfull tákn.
 - Að segja við fólk „farðu heim til þín“ með vísan í að þau eigi ekki heima á Íslandi.
- Verklag um viðbrögð við alvarlegum kynþáttafordómum þarf að taka mið af aldri barna, hvort þetta beinist að starfsfólki og/eða starfsfólk sem verður uppvíst af slíkri hegðun.
- Í verklaginu er lögð áhersla á að samstarf við foreldra.

Tillag 4. Viðbrögð við haturstjáningu

- Að útbúið verði verklag um viðbrögð við haturstjáningu í leikskólum, grunnskólum og í frístundastarfi. Sjá tillögur um verklag í fylgiskjali 5.

Tillaga 5. Skráning

- Að komið verði á ópersónugreinanlegu skráningarkerfi á hverri starfsstöð skóla- og frístundasviðs þar sem hver starfseining skráir hjá sér fjölda tilvika þar sem upp koma rasísk ummæli, viðhorf og/eða hegðun.
- Að haldið verði utan um þessi tilvik með ópersónugreinanlegum hætti miðlægt á skóla- og frístundasviði.
- Að gerð verði áætlun um endurmat.
 - Gerendur og þolendur – hver er staðan?
 - Starfsfólk, er breyting þar á ?
 - Tryggt sé að málin komist í viðeigandi ferli innan kerfa.

- Kanna möguleika á að nýta viðhorfskannanir R&G til að vakta fordóma og haturstjáningu í lífi barna og ungmenna. Nýta mætti starfsmannakannanir og viðhorfskönnun foreldra barna í leikskóla til að vakta fordóma í nærumhverfi.

Aðgerðir gegn rasisma í skóla- og frístundastarfi

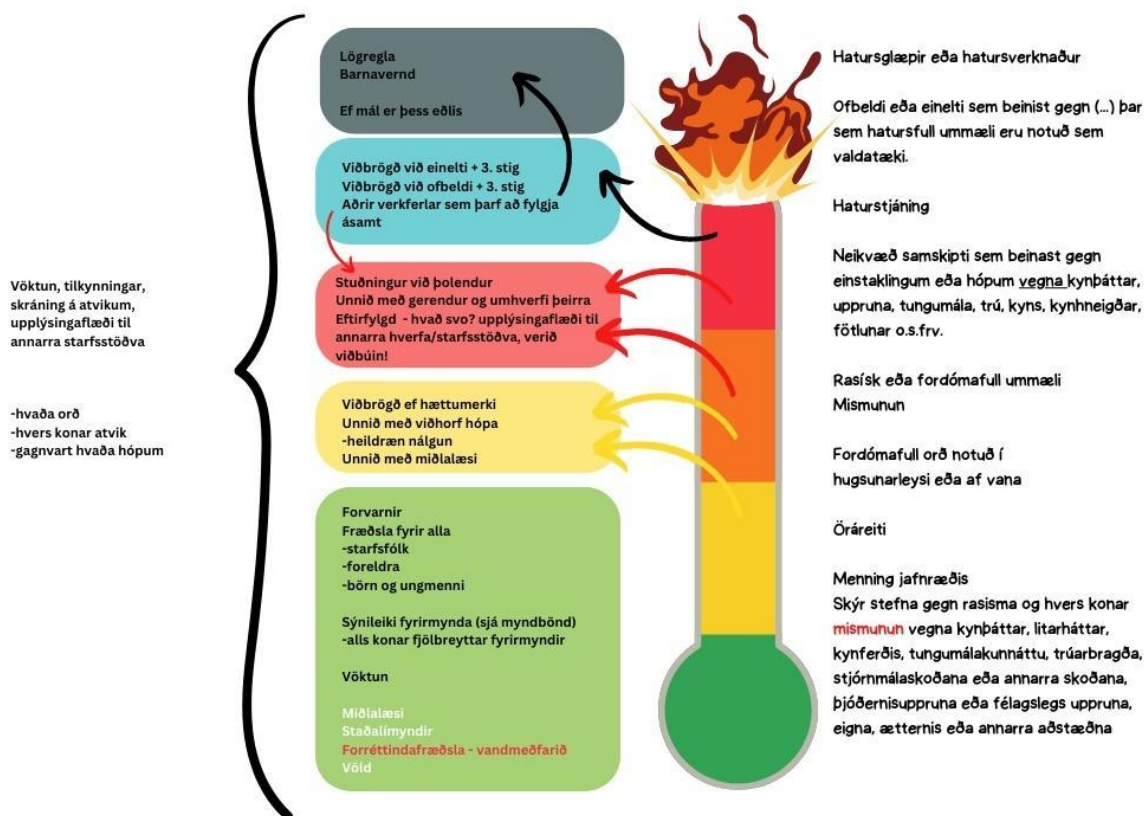
Til þess að unnt sé að sporna gegn fordómum og bregðast við á markvissan hátt skal líta á viðbrögðin sem stigskipt úrræði.

Allir (börn, ungmenni, starfsfólk og foreldrar) þurfa að fá fræðslu og kunna að þekkja og bregðast við fordómafullum viðhorfum, hegðun, ummælum og haturstjáningu. Til þess þurfa að vera til staðar skýrir verkferlar sem allir þekkja. Huga þarf sérstaklega að kynningu verkferlanna inni í skóla- og frístundastarfi. Ekki er nóg að breyta verkferlum, gera þarf ráð fyrir innleiðingu þeirra svo til verði almenn þekking. Sérstaklega þarf að vinna með miðlalæsi og gagnrýna hugsun svo börn og ungmenni hafi sterkara viðnám gegn fordómafullum áróðri og hugmyndum. Sérstaklega þarf að huga að sýnileika fjölbreyttra jákvæðra fyrirmynda í skóla- og frístundastarfi.

Áhættuhópar (hópar þar sem vart verður við fordómafull viðhorf) þurfa sérstaka athygli. Þegar vart verður við fordóma meðal barna og ungmenna þarf strax að bregðast við. Skrásetja þarf öll tilvik svo unnt sé að fylgjast með hvers konar fordómar eru í gangi, hvar og gagnvart hvaða hópum. Upplýsa þarf hagsmunasamtök sem starfa í þágu mannréttinda um fordóma sem tengjast skjólstæðingum þeirra svo þau geti sinnt fræðsluhlutverki sínu til almennings. Þegar vart verður við fordóma þurfa

allir viðbótarfræðslu en vinna þarf sérstaklega með gerendum eða hópum sem eru taldir sérstaklega útsettir fyrir fordómafullum viðhorfum eða menningu. Styrkja þarf jákvæða verndandi þætti í lífi barna og ungmenna. Huga þarf að þeim hópum sem verða fyrir fordómafullum hugmyndum og gæta þess að hlustað sé á raddir þeirra.

Haturstjáning, fordómafull ummæli eða hegðun kalla á að verkferlar um haturstjáningu í skóla- og frístundastarfi séu virkjaðir. Skrásetja þarf öll tilvik, atvik og tilkynna. Ef mál er einnig eineltis- eða ofbeldismál þarf einnig að virkja viðeigandi verkferla, eitt útilokar ekki annað. Einnig skal tilkynna viðeigandi stofnun ef tilkynningaskylda skapast s.s. lögreglu eða barnavernd. Vinna skal hvert mál heildstætt. Upplýsa þarf forráðamenn um málið og hvers konar fordómar hafi komið upp í skóla- eða frístundastarfi. Kalla þarf eftir fræðslu inn í alla hópa sem gerendur tengjast (skipulagt íþrótta- eða tólmundastarf, foreldrar, menningarhópar og fleiri hópar sem kunna að tengjast lífi barnanna) til þess að styrkja verndandi þætti í umhverfi barna og ungmenna þannig að dregið sé úr áhættuþáttum í lífi barna og reynt að styrkja verndandi þætti í umhverfi þeirra.

Rasískt atvik í leikskóla

Athugið að þessar leiðbeiningar eiga ekki við ef bæði gerendur og þolendur eru fullorðnir.

- Ofbeldi
- Mismunur
- Ummæli
- Óráreiti

Hvað gerum við?

- 1) Hlustum og trúum þolendum
- 2) Skrásetning atviks
- 3) Greinum atvik - Hvað drífur hegðunina?

- Ásetningur
- Ekki ásetningur

Ólík viðbrögð eftir því hvað drífur hegðun en við bregðumst alltaf við

Viðbótarviðbrögð þegar ásetningur

Unnið með gerendum og fjölskyldum þeirra

Unnið með þolendum og fjölskyldum þeirra

Aðrir viðeigandi verkferlar virkjarðir (mál getur t.d. verið bæði rasískt mál og ofbeldismál)

Alltaf þegar atvik á sér stað

Vinna með barnahópnum með aðferðum sem henta aldri og þroska barna

-félagsfærni verkefni, sögur, umræður, ...

Unnið heildstætt með allt nærumhverfi barnsins

- 1) Fræðsla til starfsfólks
- 2) Fræðsla til foreldra

